

EEN PAMFLET OVER HET SCHRIKBEWIND VAN OLIVER CROMWELL

HANS RIJNS

Afb. 1.

In een pamflet uit 1660, gedrukt te Uyttenhove voor Anthonette Rams-ey (de auteur is onbekend),¹ bericht een raaf aan een vos over de moord van Cromwell op koning Karel I, het landverraad en het schrikbewind van Cromwell. De publicatie van 24 pagina's bestaat uit een dialoog tussen een raaf en een vos.² Voordat ik aan de samenvatting van dit pamflet begin, wil ik eerst iets over Oliver Cromwell (1599-1658) vertellen. Ik beperk mij tot de bemoeienis van Cromwell met de politiek op de Britse eilanden. Het zou te ver voeren om hier ook zijn bewind op de Engelse overzeese bezittingen te behandelen, temeer omdat het pamflet zich vooral richt op de toestanden op de Britse eilanden. Wie meer over Oliver Cromwell wil weten, raad ik de zeer uitgebreide webpagina van Wikipedia aan, maar ook de online tentoonstelling 'Koningsmoord' (2013), waarin een groot aantal pamfletten wordt besproken.³

Oliver Cromwell

Oliver Cromwell is afkomstig uit een aristocratische familie die leefde in Cambridgeshire, in het midden van Oost-Engeland. Over zijn eerste jaren is weinig bekend. Hij bekeerde zich in de jaren 1630 tot het puriteinse geloof. Als puriteinse leider voerde hij de republikeinse troepen aan in de Engelse Burgeroorlogen⁴ tegen zowel de anglicaanse kerk als tegen de anglicaanse en pro-Vaticaanse koning Karel I (1600-1649). Die mondden in 1649 uit in de afschaffing van de monarchie. Na de onthoofding van Karel I op 30 januari van dat jaar werd Cromwell staatshoofd over Groot-Brittannië en hij bleef dit tot aan zijn dood in 1658. Hij richtte in 1649 het Gemenebest (Commonwealth) op, dat na zijn dood weer werd ontbonden.⁵

Cromwell voerde een waar schrikbewind tegen diverse opstanden (o.a. van de parlementaire troepen die, omdat ze niet betaald werden, in opstand kwamen). Ook voelde hij geen sympathie voor de *levellers*, antiroyalisten die voor de verdeling van rijkdom waren en algemeen kiesrecht wilden invoeren. De opstand tegen Karel I, die de calvinistische kerk in Schotland wilde vervangen door de anglicaanse religie, werd in 1642 neergeslagen door Cromwell. Deze nederlaag liet in Schotland geen schade of bitterheid na. Het later opgerichte Gemenebest had een vredelievend beleid. Maar dit was zeker niet het geval met de verovering door Cromwell van Ierland (1649-1653). In Ulster in Noord-Ierland werd de katholieke bevolking zwaar onderdrukt. Hun land werd afgepakt en aan schuldeisers van het parlement gegeven. Dit waren protestantse immigranten. De katholieken hadden de keuze tussen gedood worden of naar onvruchtbare gebieden verhuizen.

In 1654 kwam een republikeinse grondwet tot stand, werd Cromwell landvoogd, kreeg hij een Raad van State naast zich en werd een parlement gekozen. Dat werd door hem ontbonden toen het parlement zijn macht wilde beperken. Cromwell was van 1655 tot aan zijn dood in 1658 dictator van Engeland. Nadat hij de kroon van Engeland had geweigerd omdat hij dan het tweekamerparlement zou moeten accepteren, liet hij de titel van landvoogd erfelijk verklaren. Hij stierf een natuurlijke dood in 1658 en werd begraven in de Westminster Abbey. Zijn zoon Richard Cromwell (1626-1712) volgde hem in 1658 op, maar bleek niet in staat om het land verenigd te houden. Zijn bewind duurde slechts acht maanden, van 3 september 1658 tot 25 mei 1659. De monarchie werd door het parlement hersteld. Koning Karel II (1630-1685) besteede in 1660 de troon. Cromwells lijk werd in 1661 opgegraven in de Westminster Abbey en

alsnog geëxecuteerd. Het hoofd werd op een staak gespiest en de rest van het lichaam in een put geworpen.⁶

De hervadte beeste-spraeck

Het pamflet opent met de beschrijving door de raaf van haar⁷ zwerftochten met twee of drie van haar nichten door de oosterse, Noord-Afrikaanse en westerse wereld (Indië, Perzië, Egypte en Turkije) waar zij weinig tot niets te eten konden vinden (o.a. weinig beulingen) totdat zij in Engeland belandden. In het hele werkje is er steeds sprake van beulingen. Volgens het *Woordenboek van de Nederlandse Taal* gaat het in het meervoud om darmen, ingewanden. Een verouderd begrip in Noord-Nederland, maar in Zuid-Nederland nog steeds in gebruik.⁸

Ach lieve bruynette alder onveranderlicxste, outste, en aengenaemste, ick die hier, inde ruychte des gras, onder de schaduwe deses booms my schuyle, wel hoe gy maect my wacker, en wat droom ick? Hoore ick niet van Beulingen spreken, hoore ick niet van spijsse, van vanghsten van trijpen, ende pensen yets narreren, oft ist uwe stem, ofte ist mijns hongerende maegh, die my dese dinghen voorstelt, op dat ick my tot d'een, ofte d'ander entreprise soude begeven. (p. 3-4)

Het valt de vos op dat zij 'soo dick, vet, ende vrolijk' is. De raaf wil hem dat wel uitleggen, maar weigert om op verzoek van de vos dichterbij te komen:

Vos: Dat bidde ick u mijn Engeltjen, komt doch wat naerder ende lagher.

Raaf: Hola! Vosken soo krijght gy my niet, weet gy wel, dat ick al over langh inde werelt geweest hebbe, en dat u streeckjens, ende loosheden my wel bekend sijn. (p. 4)

Er wordt nog steeds door haar gerept over beulingen, die zij ook niet vond in al die verre landen (waarvan ik sommige streken niet kon achterhalen):

Ia doch van die verre Landen, over Turkeyen, Ponto Picosto, Hierdersse, Sillivria, Absacq, op Thracien, ontrent Thessalonien, verders

over Hardar, Epiro, ende Lacedemonien, swierende drie werf rontom Epoloto, maer alles sonder beulingen, die smakelick waren, en den tocht voortgesteld naer de Zee tot Parent, daer was oock niet leckers voor mijnen beck; ende voor-wint naer Athenen echter vont ick niet als stinckende Zee-Visch, den honger is altyt goede sausse, het smaecte even-wel. (p. 4-5)

Zo gaat dit nog even door, totdat de raaf voorstelt wat anders te gaan vertellen. Na een lange inleiding over haar vliegtocht door Europa, waar zij o.a. Venetië, Florence, Pisa, Rome, Milaan, Coma (sic), en Zwitserland aandoet, is er opeens sprake van het geluid van een bruiloft alsof 'Cromwel inde Hel gasten gekregen hadt.' (p. 7) Zonder verdere uitleg vertelt zij dat zij doorvliegt over Bazel, Straatsburg, Worms, Frankfurt, Mainz, Keulen, over het Sticht van Utrecht naar Holland en langs de Zeeuwse kust naar Engeland waar zij

de snoflucht van die beulingen [opving] en vande quartierkens van die gesellen, welck door u snoot beleyt soo leckere spijsse voor ons geworden zijn. (p. 7)

De vos vraagt zich af wat dat 'snoot beleyt' van hem betekent, hij spreekt geen woord Engels en wat zou hij in Engeland gedaan hebben? De raaf antwoordt dat door de loosheid van de vos al het verraderswerk tot stand is gekomen. Hij heeft door zijn 'soet gesangh' iedereen van zijn plichten afgeleid en, net zoals Sulpicius de vergaderde consuls in Rome verjoeg, de hele koninklijke familie verdreven.⁹ De vos antwoordt dat de raaf geen reden heeft om zo tegen hem uit te varen. Dit komt hun vriendschap niet ten goede, want heeft hij niet dikwijls de darmpjes van een kuiken voor haar laten liggen? De raaf zegt dat hij zich moet schamen. Hij heeft nooit zijn gat in Engeland laten zien, laat staan dat hij zijn buit met haar gedeeld zou hebben, waarop de vos antwoordt dat het dan haar zus geweest is. En zo kibbelen zij nog even door, totdat opeens weer Cromwell ter sprake komt. De daden van Cromwell worden uitgebreid behandeld. Cromwell vervolgde de koning, zogenaamd omdat het parlement dit wilde, richtte moordpartijen aan, stal zilver en geld van de inwoners van Oxford en hij wordt door de Quakers gezien als de nieuwe Mozes die het volk verlostte uit Egypte. De vos verdedigt Cromwell: 'het was een gauw [slim en behendig] man, vol op in Latijn, en inde Rechten, ende in Staets-saken gestudeert.' (p. 9), maar de raaf laat niet af om de wreedheid van Cromwell te schetsen. Het zou te ver voeren om hier al de wreedheden van Cromwell (waaronder de afslachting

van duizenden Ieren en Schotten) die de raaf opsomt, uitvoerig te behandelen. De raaf zegt dat Cromwell het volk in vrijwillige dienst kreeg vanwege zijn welbespraaktheid. Door zijn 'vosse-tong' maakte hij van zijn schrikbewind een gerechtvaardigde strijd tegen de anglicanen en de katholieken. (p. 10) De vos vraagt zich af of Cromwell dan zo goed kon preken.

Raaf: Ia al een grooten Orateur oock, maer hy gebruyckter niet ten goede; hy kreegh door die predicatie meest den Adel van Licoln op sijn zijde, met het geheele Guarnisoen: doen dede hy tocht op tocht, en vermoorde en plunderde sijne precieuse Broeders, d'Engelsche aen alle zijden. Te Marsten moore¹⁰ sijnder wel 6000 door 't sweerts-scherpte omgebracht. Te Naseby¹¹ wierter wel noch eens soo veel gedoodt, en veel principale gevangens wierden door den Beul geexpedieert. Ontrent Preston¹² bracht diens onverzadelicken Bloedt-suyper noch 12000 man om den hals. Doen hy nu van 's Koninghs zijde soo veel knechts gemasacreert had, sonder die van sijn sijde bleven, doen was 't tijt den Heer en Koningh te vangen, ende dien oock door een vermomt duyvelschijn van justitie, de Bijl door sijnen hals te laten gaen; hier mede lagh Monarch en Monarchia, ende den Tyran en sijne Adherenten [aanhangers], om de saeck voor de wereldt wat schijns te geven, dorst die soo niet opheffen, liet als eenen loosen Ypocrijt toe, dat 't Parlement 't Rijck als eenen gemeenen Staet regeren soude: maer noch alsoo de Tyrannije altijdt veel vyanden heeft, soo verfoeyden sulcks voor eerst de Yeren, en sochten Carolus secundus t'herstellen, maer 4000 Yersche koppen wierden door de wapens gedoodt. (p. 10)

De raaf blijft de wreedheden en het verraad van Cromwell beschrijven.

Cromwel dus tot beyde ellebogen nadt van's menschen bloedt, vermoorde noch binnen Drogedagh in Yerlandt 3000 Yeren, binnen den tijdt van anderhalf ure. d'Engelsche trouw aen den Koningh in de Virginia en Caribische Eylanden, wierden gebannen, gedoodt, en van hare goederen berooft, want het water van de Zee konde des Tyrans bloetdorst niet lessen, en gingh daer over heen, als hy, gelijk ick naermaels noch seggen sal, soo menigh braef Hollander gekielt heeft, roovende en moordende op dat Volck, doen hy geen Engelsche, Schotten, noch Yeren meer hadt om te berooven en te vermoorden. Schotlandt ondertusschen hadt oock geern haren Koningh geholpen, maer 't Volck van Montrosse wiert omgebracht, en den Graef op eene Barbarische

maniere aen een hooge Galge opgehangen. Hier naer quam Cromwel noch selfs in Schotlandt, en viel verredelijck, eer de Schotten haer noch gedeclaceert hadden, in 't Noorden, met Major Generael Lambert sijnen Beuls Sweerdtdrager, als hy door London in de Karos reedt, en Collonel Whalley, welcks Beulingen ick noch onder de kluyven hebbe, die Collonel Ensebius liet onthalsen; hier op doode Cromwel te Dunbar noch 4000 Schotten, en 10000 gevangens wierden seer qualick en barbaris getracteert.

De vos gelooft niet dat de bevolking is uitgemoord en veronderstelt dat het krijgslieden zijn die in de strijd zijn omgekomen. Ook meent hij dat Cromwell, die zo goed preken kon, niet bad. De raaf laat hem weten dat hij zijn gebed 'als een Vast- en Bede-dag over al aen placken (liet)'. (p. 11)¹³ Volgens de raaf veinst Cromwell in dit gebed. Hij vraagt God om vergiffenis voor al zijn gewelddadigheden aangericht door zijn 'bloethonden', maar tegelijkertijd lijkt hij te betreuren dat hij nog niet genoeg volgelingen van de koning had omgebracht en dat hij daarom nog meer slachtoffers maakte. Hij liet de ambassadeur van de koning voor de beurs in Londen onthoofden, de beelden van de koning aan diggelen slaan en op de Oude Beurs en de Sint-Pauluskerk in Londen de tekst *Den Tyran, den laetsten vande Koningen is gestorven in het eerste Jaer vande herstelde vryheyd in Engelant in't Jaer onses Heeren op den 30 January* aanbrenghen. (p. 12) En meer gewelddadigheden en piraterijen somt de raaf op. De vos verbaast zich over zoveel slechtheid. Hij vraagt zijn nicht nogmaals om wat dichterbij te komen maar de raaf antwoordt:

Hola Kock, ick hebt nu al eens gesecht dat ick't niet doen en sal en al neemt gy nu den Bybel by 't hoeft, meent gy dat ick u daerom te meer vertrouwen sal, neen doch, al genoegh, gy soudt my licht soo veel leeren, dat ick selfs voor Beulingen soude dienen, doch gy brenghet my oock wat inde sin, te weten dat de Muylstrijckers, Dieven en Moorders niet moeten vreesen soo langhe het Volck sot is. (p. 13)

Daarna volgen nog meer beschrijvingen van bloedige acties tegen de koningsgezinden, compleet met aantallen van gesneuvelde soldaten in alle rangen en standen. (p. 14) De raaf, die de moorddadige acties van Cromwell en zijn trawanten absoluut niet zag zitten, vermeldt dat de protestanten in die dagen dachten dat het Gods werk was die de ongelovigen deed afslachten. 'Gewis was het doen slachtijt; hier saghmen de wercken Godts.' Men vergeleek de acties als

de strijd van koning David in het *Oude Testament* als zijnde het werk van God tegen de ongelovigen. (p. 14) Zij haalt daarbij ook Augustinus aan en citeert uit de psalmen enkele toepasselijke verzen. (p. 15-16) De vos vleit de raaf dat hij zo veel weet en het oude galgenliedje *Cras Cras* zo mooi zingt (waar hebben we dat eerder gehoord?). De raaf heeft de vos door en zegt dat hij haar niet boos moet maken. De vos verontschuldigt zich en vraagt of zij nog meer kan vertellen over de oude geschriften. De raaf laat zich dat geen twee keer zeggen en komt met een overvloed aan verhalen over verlossingen in het *Oude* en het *Nieuwe Testament* en in de Europese geschiedenis waar sprake is van religieuze onderdrukking en de bevrijding daarvan. Zij beëindigt haar betoog dat het misschien maar beter is dat zij zwijgt, omdat zij al te vrijelijk over tirannie spreekt. De vos zegt dat zij ondertussen wel 'soo rijckelick van Oom wel-krom ghesproocken (heeft)'. De raaf ontkent het niet en zegt dat Cromwell

den gevalueersten [ergste] Tyran is geweest die noch oyt inde Werelt geleeft, ende die sijne boosheden uyt d' afgronden der hellen ontfangen heeft, ende daerom breke ick andere exempelen af, om sijne bloetdorsticheyt, ende Barbarische Historie in 't kort te voltrecken. (p. 17)

Hierna geeft de raaf nog meer voorbeelden van het schrikbewind van de tiran. In haar relaas komt ook de piraterij op Hollandse koopvaardijochepen ter sprake en wordt Admiraal Tromp genoemd, die een schip verloor, waarbij 150 bemanningsleden gevangengenomen werden. Ook rept zij van twee ambassadeurs die tevergeefs over vrede kwamen onderhandelen. Als de vos opmerkt dat Cromwell en zijn mede-regenten een hoop schelmen zijn geweest, laat de raaf hem weten dat, als hij wat anders meende, zij hem de ogen uit de kop zou pikken. Volgt een lang verhaal over zeeslagen en piraterij bij de Orkneyeilanden, Calais, Dover en Duinkerken. De vos verwondert zich dat God de 'boose-Mensch' niet levend in de hel heeft laten zinken zoals de Farao van Egypte in de Rode Zee en dat hij 'dien vervloecten Predicker' niets geleerd heeft van de ondergang van oudtestamentische tirannen zoals Semacheris, Nabuchodonoser, Belcathar en Herodes. (p. 18) De raaf zegt dat de vos een oprecht beest lijkt, maar dat zij, al praat hij als Brugman, hem altijd verdacht zal blijven vinden. De vos antwoordt hierop dat zij altijd de waarheid spreekt en dat hij daarom niet anders kan concluderen. Hij vergelijkt Cromwell 'dien Tyran, dat Hellsch-serpent' met 'den Draeck, *Apoc. 12. Vers 9.* die, met sijne Engelen, sijne valsche Adherenten [aanhangers] ter neder geworpen is.' (p. 19)

De raaf somt vervolgens een aantal tirannen op uit het *Oude Testament*, de oudheid en de Europese geschiedenis. Wederom komen de zeeslagen met Holland en Frankrijk aan bod. De vos vraagt zich af of er dan niemand is die het tegen deze tiran wilde opnemen. De raaf antwoordt dat men liever over de duivel hoorde spreken dan over Olivier de 'bloetsuyper'. (p. 21) Cromwell was bijna met geheel Europa in oorlog:

Vyant van Vranckrijck, door't Verraders aenransen en nemen van des-selvs Schepen. Spanjen dat hadde hy oock in den neus, om de silvere Mijnen t'ontstelen, Denemarcken daer greynsde hy als Ysegrim de wolf tegens, om dat sijne Schepen inde Sond aengehouden waren. Portugal, daer hadde hy oock een Roofpretentie op, summa op yeder Potentaet en Prins, die veel Schats hadden en best te besteelen waren, daer was hy heymelijck, ofte openbaerlijck Vyant mede. Maer Hollandt alleen, dat de grootste schade leet en de spitse moest af-bijten, sont noch eenen Brief om van Vrede te spreken, doch den loosen wel-Crom doenmael uytvlucht om den buytshalven siende, wees 't versoeck te rugh, met voor-gevens, dat hy met een Provintie in plaets van 7. Niet konde handelen.

De vos vraagt zich nogmaals af of er dan niemand 'boter in sijnen pap stack, alias Rattekruyt' (p. 21) maar volgens de raaf was hij onder de 'sauvegarde' [bescherming] van de duivel. Er waren wel aanslagen op hem beraamd, maar Satan waarschuwde hem telkens en hij liet de 'kinderen des Konincx, en Martelaers' achtervolgen en ombrengen. Op de vraag van de vos hoe het verder afliep met de loffelijcke Hollanders, antwoordt de raaf dat na veel roverijen, plunderingen en verbranden van schepen er een voor de Hollanders nadelige vrede is gesloten. Maar ook daarna ging hij door met berovingen, totdat hij overleed en Richard Cromwell (zijn zoon) hem opvolgde. (p. 22) De vos merkt dat de raaf honger krijgt

maer 't schijnt dat u de mage jeuckt, ende dat ghy nieuwen apertijt krijght, om achter de Beulinghen te sitten, 't is niet vreemt, want terwijl sy met soo veel Schelm-stucken, dieverijen, moorderijen, sacralegien [kerkroverijen], Konincksmoort, verdruckinghen van onnosele Weduwen en Wesen, onrechtveerdige confiscatien, gevult, en ghesouten zijn, soo moetense voor u seer delicaet zijn.

Hierna volgt een opsomming van vele tirannen in de oudheid en het *Oude Testament*, maar ook 'huidige' handlangers (tijdgenoten) van Cromwell met wie het niet goed afliep, afgewisseld met toespelingen op beulingen (lees lijken) ten gevolge van de weerstand tegen tirannen die voor haar (de raaf) 'oogen, ende herssentjens (om) te kluiven' opleveren. De raaf eindigt haar betoog met een groet:

Adieu Vosken ick zien dat mijne mede-mackers ter Beulingh trecken, ick moet voort, sy souden de beste voor my niet laten.

Afb. 2. Cambridge, University Library, MS li. 4. 26; twaalfde eeuw.

Nawoord

De moord op Koning Karel I in 1649 door Cromwell riep overal in Europa en ook in de Nederlanden vele verontwaardigde reacties op. Joan Dullaert bijvoorbeeld schreef het treurspel *Karel Stuart, of Rampzalige majesteit* (verschenen in 1652) en nam daarmee stelling tegen de altijd hebzuchtige cromwellianen.¹⁴ Niet alleen Dullaert, maar ook andere auteurs uitten hun verontwaardiging in vele reacties in proza en poëzie. Calvinistische groeperingen in de Nederlanden stonden aanvankelijk sympathiek tegenover het verzet van de Engelse puriteinen tegen de katholieken en de anglicaanse koning die het Vaticaan goedgezind was. In vele pamfletten beschouwden zij dit verzet als identiek aan de opstand tegen het katholieke Spanje, maar de executie van Karel I riep alge-

meen grote verontwaardiging op. Het koningschap was een door God gegeven soevereine macht waaraan niet kon getornd worden.¹⁵ De raaf klaagt in dit pamflet het schrikbewind van Cromwell aan. De vos verdedigt aanvankelijk het beleid van de cromwellianen, maar komt later tot de overtuiging dat het hier om een verwerpelijke, wraakzuchtige tiran gaat. Merkwaardig is dat aan het eind van het pamflet met de beulingen, waarvan dus steeds sprake is, de lijken worden bedoeld die door de moordpartijen van Cromwell en de zijnen ruimschoots aanwezig zijn op de Britse eilanden. De raaf als lijkenpikker roept reminiscenties op met *Reinaerts historie* als Corbout de roek (de roek behoort evenals de raaf tot de kraaiachtigen) bij Nobel komt klagen dat Reynaert zijn vrouw Scerpenebbe heeft opgevreten.¹⁶ De vos doet alsof hij dood is, maar als zij hem beginnen te pikken, grijpt hij de onfortuinlijke roek.¹⁷ Naar deze passage verwijst ook de raaf in dit pamflet, als zij het heeft over 'streckjens, ende loosheden' die haar wel bekend zijn. Denk bijvoorbeeld ook aan de raaf met de kaas in zijn bek die de vos hem slim ontfutselt met zijn gevlei. Het pamflet past hiermee in de reynaerdiaanse en ook esopische traditie. De raaf houdt niet op om Cromwell als een verschrikkelijke, bloeddorstige tiran af te schilderen en daardoor lijkt het alsof de onbekende auteur van katholieken huize is. Cromwell is een van de meest controversiële figuren in de geschiedenis van Groot-Brittannië. In 2002 werd hij in een opiniepeiling van de BBC gerekend tot de tien grootste Britten aller tijden. In de republiek Ierland echter is hij gehaat omdat hij de katholieken verjaagde en hun land verpachtte aan Schotse en Engelse protestantse kolonisten. Door sommigen worden de maatregelen van Cromwell gezien als genocide of bijna-genocide.¹⁸

NOTEN

1 A.A. - De Hervadte Beeste-Spraeck, Op-genomen tusschen een Rave ende Signor Vos, ontrent Het ontbijt vande Beulingen / van die onlanx binnen Londen over 's Coninx moort / ende Lant-verraet gejusticieert zijn. Gedruckt ten Uyttenhoven voor Anthonette Rams-ey, Weduwe van Philips zaliger, 1660, 24 pp. Ca. 18,5 x 15 cm. Pamphlet: Knuttel 8236. No wrapper; good copy. Bron: catalogus Koninklijke Bibliotheek, Den Haag. De volledige door mij diplomatisch gestranscribeerde tekst is te raadplegen in de *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL)*: https://www.dbnl.org/tekst/_her013herv01_01/_her013herv01_01_0001.php#Over%20DBNL.

2 Een scan van alle pagina's is te raadplegen: https://books.google.nl/books?id=-7VOAA AAcAAJ&pg=PA1&hl=nl&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false.

3 De executie van Karel I als zeventiende-eeuwse mediahype: zie de tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek Leiden van 24 januari tot 14 mei 2013; https://nl.qwe.wiki/wiki/Oliver_Cromwell#Political_reputation.

4 De Engelse Burgeroorlogen of Engelse Burgeroorlog was een gewapende strijd in het tijdvak 1639-1651. De gevechten vonden plaats in Engeland, Ierland en Schotland. Aan de ene kant stonden de zogenoemde *cavaliers*, koningsgezinde burgers die koning Karel I steunden, en aan de andere kant de zogeheten *roundheads*, die meer parlementaire invloed wilden. Vooral in drie perioden werd er flink gevochten: in de jaren 1642-1645, in 1648-1649 en in 1649-1651. De strijd werd uiteindelijk in september 1651 gewonnen door de roundheads, ten faveure van het parlement. <https://historiek.net/oliver-cromwell-engelse-militair-staatsmandictator/129663/>.

5 Het Engelse Gemenebest was een republikeins bestuur van Engeland en Wales, samen met alle kolonies en Kroonbezittingen, opgericht in 1649 nadat Karel I van Engeland onthoofd was. Al snel breidde het zich echter uit tot geheel Groot-Brittannië en Ierland. Later werd door een meerderheid het koningschap toch als de meest geschikte staatsvorm gezien, en daarom werd na de dood van Cromwell Karel II van Engeland uitgenodigd om terug te keren. Dit betekende het einde van het Gemenebest. https://nl.wikipedia.org/wiki/Engelse_Gemenebest.

In 1926 werd de officiële naam van het Britse wereldrijk vervangen door British Commonwealth of Nations ofwel het Britse Gemenebest. De gebieden binnen het Britse rijk die de dominionsstatus (volledig of gedeeltelijk zelf-regerend onderdeel van het Britse Rijk) hadden (Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en de Ierse Vrijstaat) kregen toen autonomie. Bij het Statuut van Westminster in 1931 werd de zelfstandigheid van de dominions bevestigd. Zie: <https://www.ensie.nl/liek-mulder/britse-gemenebest>.

6 https://nl.wikipedia.org/wiki/Oliver_Cromwell.

7 De vos spreekt 'haar' vleierend aan. Een 'bruynette' is een vrouw met bruin haar.

8 <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M008081&lemma=beuling&domein=0&conc=true>. In Zuid-Nederland en Vlaanderen zijn beulingen of 'bullingen' met hoofdzakelijk bloed gevulde darmen; soms zitten er ook stukjes vet of spek in; ze worden gebakken en bijvoorbeeld met brood gegeten.

9 Publius Sulpicius Rufus (ca. 121-88 voor Christus) was een redenaar en staatsman van de Romeinse Republiek. https://nl.wikipedia.org/wiki/Publius_Sulpicius_Rufus.

10 De Slag bij Marston Moor was een van de beslissende veldslagen in de Engelse Burgeroorlog. De slag vond plaats op 2 juli 1644 bij Long Marston in North Yorkshire. https://nl.wikipedia.org/wiki/Slag_bij_Marston_Moor.

11 De Slag bij Naseby was de beslissende slag in de Engelse Burgeroorlog. Op 14 juni 1645 werd het leger van Karel I van Engeland verslagen door het Parlementaire New Model Army onder leiding van Thomas Fairfax en Oliver Cromwell. https://nl.wikipedia.org/wiki/Slag_bij_Naseby.

12 De Slag van Preston (17-19 augustus 1648); gevochten werd er vooral in Walton-le-Dale, in de buurt van Preston in Lancashire. De slag resulteerde in een overwinning voor de New Model Army onder leiding van Oliver Cromwell op de royalisten en de Schotten onder bevel van de hertog van Hamilton. [https://nl.qwe.wiki/wiki/Battle_of_Preston_\(1648\)](https://nl.qwe.wiki/wiki/Battle_of_Preston_(1648)).

13 Op 24 oktober 1651 riep het parlement Owen, als deken van Christ Church, op voor te gaan op de dankdag die gehouden werd in verband met de vernietiging van het Schotse leger te Worcester. Deze overwinning, die een bekroning van Cromwells veroveringen was, maakte zowel de ondergang van koning Karel als de onderwerping van Schotland volkomen. In: *Leven en werk van dr. John Owen*. In 1857 verschenen onder de titel *De Gedenkschriften over het leven, de geschriften en het kerkelijk standpunt van Dr. John Owen* door William Orme. Uit het Engels vertaald door J. W. Felix in leven predikant te Heeg. Nu getrouwelijk overgezet in de hedendaagse spelling, Veenendaal, 1975, p. 75.

14 Karel Porteman, Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*, Amsterdam, 2008, p. 386.

15 Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 542.

16 De raaf is bekend als aaseter. [https://nl.wikipedia.org/wiki/Raaf_\(vogel\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Raaf_(vogel)).

17 Paul Wackers, *Reynaert in tweevoud. Deel II, Reynaerts historie*, Hilversum, 2002, v. 3556-3600.

18 'Politieke reputatie' in: https://nl.qwe.wiki/wiki/Oliver_Cromwell#Political_reputation.